

**РОЗМІЩЕННЯ ЗАКЛАДІВ КУЛЬТУРНО-ПОБУТОВОГО
ОБСЛУГОВУВАННЯ НАСЕЛЕННЯ НА НЕУРБАНІЗОВАНИХ
ТЕРИТОРІЯХ (НА ПРИКЛАДІ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ)**

**THE DISTRIBUTION OF INSTITUTIONS OF CULTURAL AND
HOUSEHOLD SERVICES OF POPULATION IN
NON-URBANIZED TERRITORIES
(IN THE EXAMPLE OF THE VOLYN REGION)**

**Верешко О.В., асистент, Білоус Д.Ю., студент (Луцький НТУ,
м.Луцьк)**

**Vereshko O.V., assistant, Bilous D.J., student (Lutsk National
Technical University, Lutsk)**

Культурно-побутове обслуговування населення в Україні, як в урбанізованих так і в неурбанізованих районах систематично покращується і удосконалюється. Однак, рівень обслуговування у різних населених пунктах все ще далеко не однаковий. Для раціонального рішення мережі культурно-побутового обслуговування важливо визначити залежність між величиною і типами населених місць в неурбанізованих районах та їх значення в міжселенній системі культурно-побутового обслуговування.

The level of cultural and household services in Ukraine, both in urbanized and in non-urbanized territories, are systematically upgraded and improved. However, the level of service in different settlements is still far from the same.

For a rational decision of the network of cultural and household services, it is important to determine the relationship between the sizes and types of settlements in the non-urbanized territories and their significance in the internally-populated system of cultural and household services, as well as the degree of their cultural and household influence.

Experience shows that relatively rarely in boarder a separate settlement there is a complex of cultural and household services of population. Almost everywhere there are no institutions and enterprises of civil catering and household services. Often combined - children's

institutions, main school, club, shop with a mixed assortment of products, sometimes a household shop, a feldsher-obstetrician station. However, in the vast majority of settlements there are none of the listed institutions. In most cases, there is a lack of children's and medical institutions.

The modern cultural and household connections on the non-urbanized territories are chaotic, which is mainly due to the lack of clarity in the placement of cultural and household institutions. Some institutions have the service zones with different size. However, these connections between the separate settlements differ in varying degrees of intensity, which allows to trace the basic relationships and patterns of cultural and household interaction of inhabited places in the system of resettlement on the non-urbanized territories.

The dispersed placement of cultural and household institutions does not create conditions for the complexity of service to the population and leads to unnecessary time spent on moving from one institution to another. In this case, the possibility of cooperation and association of institutions is excluded. The listed disadvantages are excluded in the concentrated placement of institutions either in one center or in several specialized service centers.

The whole system of cultural and household services on the non-urbanized territories requires a significant reorganization, which requires large investments in the new construction and reconstruction of existing civil buildings.

Ключові слова: неурбанізовані території, культурно-побутове обслуговування, населені пункти

Keywords: non-urbanized territories, cultural and household services, settlements

В даний час поняття «неурбанізовані території» у вітчизняній і зарубіжній науці є недостатньо пропрацьованим. Воно не має загального наукового обґрунтування ні в науковій літературі, ні в діючих нормативно-правових актах. Ця обставина обмежує можливості створення ефективних інструментів стратегічного планування в муніципальних утвореннях неурбанізованих територій для вирішення накопичених проблем і протиріч. Термін «неурбанізовані території» був введений Організацією економічного співробітництва і розвитку в 2000-х рр.

У зарубіжній літературі під «неурбанізованими територіями» розуміють великі простори, зайняті муніципальними розосередженими утвореннями з чисельністю населення менше 100000 чоловік та відповідні міжселенні території [4].

На сьогоднішній день великого соціального значення набуває раціональна організація системи культурно-побутового обслуговування сільського населення. Ця система повинна забезпечити високий рівень культурно-побутового обслуговування. Однак, її соціальна структура буде своєрідною у зв'язку із специфічними умовами сільськогосподарського виробництва і сільського розселення.

Культурно-побутове обслуговування населення в Україні, як в урбанізованих так і в неурбанізованих районах систематично покращується і удосконалюється. За останні десятиліття у містах та селах країни споруджено велику кількість цивільних будівель та споруд, значно розширилася мережа культурно-побутових закладів. Однак, рівень обслуговування у різних населених пунктах все ще далеко не однаковий. Як правило, більш крупні населені пункти мають більш розвинену мережу закладів культурно-побутового призначення, як за їх складом, так і за місткістю. Найбільш розвинена мережа культурно-побутових закладів у крупних та середніх містах – промислових, адміністративно-господарських та культурних центрах країни. Значно менше розвинена мережа культурно-побутових закладів у малих містах. І насамкінець, комплекс культурно-побутових закладів у малих населених пунктах (селища міського типу, селах), в кращому випадку обмежена закладами повсякденного користування [1].

Для раціонального рішення мереж культурно-побутового обслуговування важливо визначити залежність між величиною і типами населених місць в неурбанізованих районах та їх значення в міжселенній системі культурно-побутового обслуговування, а також ступінь їх культурно-побутового впливу.

Виходячи зі складу і функцій культурно-побутових закладів, розміщених в різних населених пунктах в неурбанізованих районах країни їх можна поділити на п'ять основних груп: а) населені пункти, в яких повністю відсутні будь-які культурно-побутові заклади; б) населені пункти, склад культурно-побутових закладів яких обмежений закладами першого ступеня обслуговування; в) населені пункти, в яких розміщуються культурно-побутові установи

другого ступеня обслуговування; г) населені пункти, в яких розміщується комплекс культурно-побутових закладів третього ступеня обслуговування; д) населені пункти, в яких розміщуються культурно-побутові заклади четвертого ступеня обслуговування.

До населених пунктів групи «а», як правило, відносяться найменші за чисельністю населення населені пункти (до 100-150 чоловік), які знаходяться переважно на відстані пішохідного доступу до ближніх населених місць – культурно-побутових центрів, а також окремі хутори, дрібні залізничні селища, станції та ін. (с. Заприп'ять Ратнівського району, с. Довгів Горохівського району, хутір Бабаці Любомльського району).

Населені пункти групи «б» можуть бути центральними селищами сільськогосподарських підприємств (с. Замшани Ратнівського, с. Мерва Горохівського району). Чисельність населення цих населених пунктів не перевищує 1500 чол.

Населені пункти, які утворюють групу «в» є в основному центральними селищами сільськогосподарських підприємств. Чисельність населення їх коливається від 1500 до 4000-5000 і більше жителів (смт. Колки Маневецького район, смт. Торчин Луцького району).

Населені пункти групи «г» найчастіше відносяться до категорії поселень аграрно-промислового профілю – крупних сіл, селищ міського типу і міст. Це, як правило, найбільші населені пункти району (смт. Турійськ, м. Рожище). Кількість мешканців цих населених пунктів досягає 25 тисяч чоловік.

Населені пункти групи «д» являють собою організаційно-господарські центри сільських адміністративних районів, несільсько-господарські населені пункти з розвиненими промисловими і транспортними функціями (м. Ковель). Кількість мешканців цих населених місць перевищує 25 тисяч чоловік.

Досвід показує, що порівняно рідко в межах одного населеного пункту зустрічається комплекс культурно-побутового обслуговування населення. Майже всюди відсутні заклади та підприємства громадського харчування і побутового обслуговування. Найчастіше поєднуються – дитячі заклади, основна школа, клуб, магазин із змішаним асортиментом товарів, іноді господарчий магазин, фельдшерсько-акушерський пункт. Однак, у переважній більшості населених пунктів відсутні будь-які з перерахованих закладів. В більшості випадків не вистачає дитячих і

медичних закладів. В цьому випадку жителі вказаних населених місць отримують відповідні послуги в закладах розташованих поблизу населених пунктів, в яких вони або «приписані» (медичні установи, школи), або об'єднуються територіально.

При цьому можна виділити два характерні випадки взаємного розташування населених місць в зоні обслуговування закладів першого ступеня. Перший – коли відстань між населеними пунктами не перевищує 3-5 км, що практично забезпечує можливість пішохідно-велосипедного зв'язку. Другий – коли відстань між населеними пунктами об'єднаних спільною системою закладів перевищує 5 км, що значно ускладнює зв'язок між ними.

В першому випадку склад та структура культурно-побутових закладів, так як і форми обслуговування залишаються без змін, в другому – необхідні спеціальні заходи для забезпечення зручності обслуговування: організаційний підвіз дітей в дитячі заклади і школи, планові виїзди фельдшерів та акушерок в «приписні» населені пункти для прийомів і проведення профілактичних оглядів та ін.

Розміщення культурно-побутових закладів другого ступеня обслуговування. Не дивлячись на порівняно велику кількість населених місць, в яких розміщуються культурно-побутові заклади, комплексні центри, у склад яких входили б заклади, що охоплюють всі необхідні функції культурно-побутового обслуговування населення, зустрічаються вкрай рідко. Найчастіше перелік закладів, розміщених в цих населених пунктах обмежений 1-3 видами закладів в наступних варіантах: середня школа, сільський універмаг, ФАП з амбулаторією.

Склад і розміщення культурно-побутових закладів третього ступеня обслуговування в населених пунктах є відносно однаковими.

В практиці відомо три основних випадки взаємного розміщення цих центрів. Перший – розміщення в центрі зони обслуговування. Відстань до найближчого центру 20-30 км. Другий – відстань між центрами до 20 км. Третій – відстань між центрами більше 30 км.

В першому випадку відбувається чітке розділення зон обслуговування, що забезпечує нормальне завантаження культурно-побутовими закладами, в другому – відбувається «накладання» суміжних зон, в результаті чого нераціонально використовується обслуговуючий заклад, в третьому – створюються значні

незручності для населення завдяки великому віддаленню центрів обслуговування.

Культурно-побутові заклади населених місць групи четвертого ступеня обслуговування є закладами епізодичного використання. Радіус обслуговування таких закладів становить 50-60 км.

Таким чином, функції населеного пункту в наведеній системі культурно-побутового обслуговування, перелік закладів та їх місткість знаходяться в залежності з величиною (чисельністю населення) населеного пункту та його економічним значенням.

Величина населених місць і система розселення не урбанізованих територій України коливається у значних межах. Це визначає і відмінності у складі і переліку закладів культурно-побутового обслуговування, що в свою чергу є причиною виникнення культурно-побутового тяжіння між населеними пунктами. Як правило, більш дрібні населені пункти тяжіють до більш великих, утворюючи концентричну систему, центри яких в свою чергу тяжіють до більш великих населених пунктів.

Величина зони культурно-побутового впливу населених місць знаходиться в значній залежності від їх величини (чисельності населення). Відомо, що чим більший населений пункт, тим більша його «сила тяжіння», чим більша різниця у величині центру і тяжіння до нього населених пунктів, тим, відповідно, більше відмінностей в складі і практичності культурно-побутових закладів, а отже і сила тяжіння до центру.

Аналіз діяльності мереж культурно-побутових закладів, який проводиться на основі обстежених районів свідчить про широкі культурно-побутові зв'язки, які існують між населеними пунктами. Міжселенні культурно-побутові зв'язки на неурбанізованих територіях є закономірними й виправдані об'єктивними умовами розселення і організації культурно-побутового обслуговування на цих територіях. Сучасні культурно-побутові зв'язки на неурбанізованих територіях носять хаотичний характер, що головним чином викликано відсутністю чіткості в розміщенні культурно-побутових закладів. Окремі заклади мають різні по величині зони обслуговування. Однак ці зв'язки між окремими населеними пунктами відрізняються різною ступінню інтенсивності, що дозволяє простежити основні зв'язки й закономірності культурно-побутового взаємовпливу населених місць в системі розселення на неурбанізованих територіях.

Таким чином, практика показує, що ступінь культурно-побутового впливу різних населених місць неоднакова. Вона визначається сумою факторів найважливішими з яких є: величина (чисельність населення) населеного пункту; величина місць, які тяжіють; економічне і адміністративне значення населеного пункту; характер зовнішніх трудових зв'язків; характер міжселенних транспортних зв'язків.

Розглядаючи численні приклади розміщення культурно-побутових закладів в населених пунктах різною величиною й значення в міжселенному обслуговуванні населення можна відмітити три характерні приклади, які існують в практиці: перший – розосереджене розміщення закладів по всій території населеного пункту; другий – концентроване розміщення закладів в межах площі або відрізка головної вулиці; третій – розміщення культурно-побутових закладів в декількох (2-3) центрах.

Практика показує, що розосереджене розміщення культурно-побутових закладів не створює умов для комплексності обслуговування населення і веде до зайвих витрат часу на переміщення від одних закладів до інших. В цьому випадку виключається можливість кооперування та об'єднання закладів. Перераховані недоліки виключаються при концентрованому розміщенні закладів або в одному центрі, або в декількох спеціалізованих за видами обслуговування центрах.

Висновки. В результаті вище викладеного приходимо до висновку, що вся система культурно-побутового обслуговування на неурбанізованих територіях потребує значної реорганізації, що потребує великих капіталовкладень в нове будівництво і реконструкцію існуючих громадських будівель.

1. Дёмин Н. М. Управление развитием градостроительных систем. – К.: Будівельник, 1991. – 184 с. 2. Про основи містобудування: Закон України від 16.11.1992 № 2780-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 52. – Ст. 683. 3. Сохнич А.Я. Використання земель населених пунктів з основами містобудування. – Львів: Ліга-Прес, 2010. – 168 с. 4. Шевелева Р. Н. Понятие и признаки неурбанизированных территорий // Молодой ученый. — 2015. — №8. — С. 696-698. — URL <https://moluch.ru/archive/88/17285/> (дата звернення: 17.05.2018).